

SZEMLE

Mikes Kelemen összes művei IV. Az ifjak kalauza. Sajtó alá rendezte HOPP Lajos. Bp. 1974, 789 l. Akadémiai Kiadó.

Irodalomtudományunk legjelentősebb és legtisztelretelműbb vállalkozásai közé tartoznak azok a kritikai kiadások, amelyek szellemi örökségünk kiemelkedő értékeit: nagy íróink műveit igyekeznek átmenteni a jelen és a jövő olvasói számára. Sokszor valóságos átmentésről van szó, hiszen sok kiváló írónk fontos munkája még csak kéziratban hozzáférhető.

Mégis, szinte alig érthető, hogy ennek a „leletmentés”-nek összehasonlíthatatlannul kisebb a visszhangja még a szaktudomány körében is, mint pl. egyes — szintén nagyon értékes, de múltunkról mégiscsak sokkal kevesebb információt nyújtó — régészeti feltárásoknak. Nem is beszélve a szélesebb közvélemény tájékoztatásának szinte teljes hiányáról! Ezért is külön elismerésre méltó azoknak a szívós kitartása, akik azon fáradoznak, hogy frott kultúránk pótolhatatlan kincsei minél nagyobb mértékben gazdagítsák tudományosságunkat és társadalmunkat, melynek minden rétege jogosult ezek ismeretére is.

Ilyen fontos munka a Rákóczi-emigráció kiemelkedő írójának, a XVIII. századi magyar próza kiváló művelőjének, MIKES Kelemen életművének kritikai feldolgozása. A legutoljára megjelent IV. kötet, *Az ifjak kalauza*, noha fordítás, mégis igen sokat mond MIKES érdeklődéséről, eszméinek forrásairól és fordítói tevékenységéről egyaránt.

A fordítás alapjául az *Instruction de la jeunesse* c. munka első része szolgált, amely RÁKÓCZI rodostói könyvtárában is megvolt: ez volt MIKES egyik legkedvesebb olvasmánya a száműzetésben. Szerzője CHARLES GOBINET, akit maga RICHELIEU bíboros szemelt a Sorbonne College de Plessis vezetőjének. Az ő nevéhez fűződik a Sorbonne-kollégium oktatási reformjának kidolgozása, amely-

nek keretében igyekezett a hallgatók körében az olvasás és a tudományok iránti érdeklődést kifejleszteni. Pedagógiai művei közül ez volt a legnépszerűbb; szinte számtalan kiadást ért el a század folyamán, és a XIX. század elején. Éppen e sok kiadás ténye nehezítette meg a MIKES által használt kiadás megtalálását; ennek pontos tisztázása még a jövő kutatásának lesz a feladata.

A kiadás főszerzője az az 1751-ből származó szerzői tiszttartó szolgált, amely az Országos Széchényi Könyvtár Kézirat-tárában található. MIKES már 1724-ben lefordította, és papírra is vetette e művet; két évtizeddel később pedig hozzálátott e fordítás átjavításához. E kézirat, amelyet a szerkesztő — a kritikai kiadásokra érvényes alapelvek értelmében — szövegvariánsként közölt a kiadásban, az Egyetemi Könyvtár tulajdona. A főszerző tevékenységét használta, tisztázott kézirat állapota erősen rongált és az írás elmosódott, penész vagy átzásás miatt helyenként csak nehezen olvasható. E körülmény különösen aláhúzza a bevezetőben említett „átmentés” fontosságát és sürgető időszűrését.

MIKES e fordítása — éppen az évtizedeken át folytatott korrigáló munkája miatt — ideális lehetőséget nyújt a kutatás számára ahhoz, hogy behatóan tanulmányozza az író fordítói eljárásának, nyelvének és stílusának a fejlődését. De GOBINET művének fordítása eszmétörténeti szempontból is sok támpontul szolgálhat: például a *Leveleskönyv*ben fellelhető eszmék forrása szempontjából. Választ ad e fordítás arra a kérdésre is, hogy miért lehetett e mű MIKES egyik legkedvesebb olvasmánya? Az emigráció kilátástalan, lélekölő évtizedei alatt méltán keltette fel érdeklődését egy olyan könyv, amely kárhoztatta a tétlenséget, a restséget és a henyélést és amelyik a munkás életet dícsérte.

A kötetben közölt szövegeket és jegyzeteket francia tartalmi kivonat, név-

mutató és képmellékletek egészítik ki. A képek a kéziratokat, Zágont és Rodostót mutatják be.

K. Gy.

Berlász Jenő: A történettudományi tájékoztatás segédkönyvei. Bp. 1975. Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központja. 108 l.

BERLÁSZ JENŐ a történész szakember illetékességével és a tudós könyvtáros jogán vállalkozott arra a feladatra, hogy segítsen eligazodni a hatalmasra duzzadt történeti szakirodalom útvesztőjében, a bibliográfiai bibliográfiáinak egyre nehezebben áttekinthető tömegében. A sok haszonnal forgatható füzetet gyakorlati cél hozta létre: eredetileg a közművelődési könyvtárak olvasószolgálatában működő könyvtárosok továbbképző tanfolyamához készült segédanyag gyanánt. Hogy mégis felhívjuk rá a figyelmet: tudományos értéke miatt tesszük.

Az előre bocsátott általános bevezető után (3–16. l.) BERLÁSZ megelégedhetett volna azzal az egyszerű megoldással, hogy precízen bemutatja a történelmi tájékoztató szolgálathoz nélkülözhetetlen segédeszközöket, általános jellemzést nyújtva ró luk leírja szerkezeti felépítésüket, elemzi gyakorlati használhatóságukat, kiemeli előnyeiket és figyelmeztet hátrányaikra. Berlász azonban ennél többet tesz. A gondoltsort lezáró új KOSÁRY-bibliográfiánál (*Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába*, I. köt. Bp. 1970.) hosszasan elidőz, s miközben fundamentális jelentőségűnek minősíti az egész korpuszt („minden eddigi hasonló összeállítást felülmúl” — 31. l.), tárgyilagosan hozzáteszi: „Ami azonban a bibliográfiai apparátuson kívül álló ún. segédkönyvi felszerelést illeti, e vonatkozásban KOSÁRY jegyzéke teljesnek nem tekinthető. A „Lexikonok, térképek, szótárak” c. hármas tagozatú keret a referenzkönyvtáros igényeit korántsem elégíti ki. Tudvalevő, hogy a történeti információ segédkönyvszükséglete ennél jóval szélesebb körre terjed” (35. l.).

BERLÁSZnak ez a véleménye egyáltalán nem tartalmaz ellentmondást és nem is meglepő, hiszen nincs olyan univerzális teljességű bibliográfia, mely az általános igények maximális kielégítése mellett minden elképzelhető speciális kérdésre is magában hordja a feleletet. Következésképp, aki olyan rangos munkához, mint KOSÁRYÉ is, tud még hozzáadni, azt kétségtelenül az a jószándék vezeti, hogy az illető mű használhatósági köre még tovább szélesedjék. Így van ez BERLÁSZ

esetében is, aki egy tanfolyami segédkönyv kereteit messze túllépve ragadta meg az alkalmat hetven oldal terjedelemben, pótlásai közzétételére. Az addendák közül elsősorban az olyan tételek érintik közvetlenebbül a referenzkönyvtárosokat és kutatókat, amelyek vagy az egész kötetből, vagy egy bizonyos — rájuk vonatkozóva exponált — fejezetből hiányoznak, míg a többiek inkább a KOSÁRY-bibliográfia (tehát az új kiadás első kötetének) napi aktualitását kívánják biztosítani. Ez utóbbit azáltal, hogy tovább folytatják a KOSÁRY-szisztéma keretein belül az 1967-es kötetzárás óta megjelent újabb történettudományi szakirodalom regisztrálását.

BERLÁSZ pótlásai közül kétségkívül az előbbieket a fontosabbak, hiszen feldobozott és elvben lezárt területről van szó, melyhez KOSÁRY a további munkálatok során visszatérni már nem fog. A sokféle diszciplínát felölelő adalékok sejteni engedik, hogy BERLÁSZ teljes mélységében képes áttekinteni a roppant mennyiségű forrásanyagot. Ennek dokumentálására csak utalni szeretnénk néhány jellegzetes pótlás-típusra. Például az egyes időszakok, egyes problémák bibliográfiája között (KOSÁRY 75.) nem található KACZIÁNY Géza összeállítása a magyar memoire-irodalomról (BERLÁSZ 47.), hiányzik KEMPELEN BÉLA tizenegy kötetes lexikona a genealógiai bibliográfiáknál (KOSÁRY 99.), ez ugyanis ötszáz lappal később, a családi levéltárak és iratkadások általános tájékoztatójába van „elosztva” (BERLÁSZ 66.). Ugyancsak hiányzik FÉNYES Elek két idézett fontos művén kívül (KOSÁRY 125.) további öt kötet (BERLÁSZ 76–77.), nem szerepel sehol BÁRCZAY Oszkár heraldikai kézikönyve (BERLÁSZ 84.), kimaradtak a Schematismusok (BERLÁSZ 87.) stb. A külföldiek közül valóban komoly hiány GRAESSE *Orbis Latinus*-ának (BERLÁSZ 78.), valamint GAMS *Séries*-ének (BERLÁSZ 88.) kifelejtése.

Bármennyire igyekezett is BERLÁSZ e pótlások megállapítása során alapos munkát végezni, kisebb-nagyobb hibákat ezért ő sem tudott elkerülni. Említsünk ezekből néhányat (a teljesség igénye nélkül): 1. *Észre nem vett hiányok.* KOSÁRY említi TOLDY Ferenc *Analecta*-ját (223. l.), mely jószerivel meg sem jelent, csak kinyomtatták, ellenben sehol nem kerül említésre a hasonló profilú két ÁBEL Jenő-gyűjtemény, az *Analecta* és a postumus *Analecta nova*; 2. *Téves pótlások.* BERLÁSZ hiányolja PANYÁK repertóriumát (41. l.), pedig ez KOSÁRY megfelelő fejezetében az első tétel (KOSÁRY 46.), viszont valóban nincs meg a BERLÁSZnál jelzett *folytatás*; Ugyazsin-

tén nem kellett volna pótolnia BERLÁSZ-nak a hétkötetes BÁRCZI—ORSZÁG-féle értelmező szótárat sem (84. l.), mert KOSÁRY közli a 128. lapon; 3. *Vüthető pótlások*. A BERLÁSZnál lelkiismeretesen beidézett GALAMBOS Ferenc-féle gépiratos folyóirat-repertoriumok (64. l.) szerepeltetése nem föltétlenül indokolt. Talán helyesebb lett volna megmaradni olyan, *forgalomba került* kiadványoknál, melyek szakmai lektorálásán is átesetek.

És végül hadd jegyezzük meg: ha KOSÁRYtól maximális precizitást várunk (márpedig minden bibliográfustól várunk), akkor a pótlások sem lehetnek kivételek. Konkrétan, *A népi írók bibliográfiája* (Bp. 1972.) a maga ezer oldalas monumentalitásával nem kerülhet éppen BERLÁSZ által (55. l.) a könyvtáros társadalom tudatába *névtelenül!* (Szerkesztette PATYI SÁNDOR és VARGA RÓZSA)

Befejezésül csak annyit: BERLÁSZ Jenő több mint félszáz oldalas pótlásait ismernie és használnia kell minden referenzskönyvtárosnak és kutatónak, a KOSÁRY-bibliográfia valamennyi használójának, mivel az általa felsorolt adatok esetleges ignorálása a tudományos kutatás horizontját is befolyásolhatják.

V. KOVÁCS SÁNDOR

Külföldi magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok címjegyzéke és adattára 1945—1970. 1. Szomszédos szocialista országok. Öszeáll.: KEMÉNY G. Gábor. Bp. 1974. — 2. Nem szocialista országok. Öszeáll. NÉMETH Mária. Bp. 1972. OSzK.

„Magyarországon jelenleg az újságárusoknál 24, a szomszédos szocialista országokban megjelenő magyar nyelvű újság és folyóirat kapható” — állapítja meg 1971-ben CSORBA Csaba. „Mégis, a fentiek ellenére alig ismert nálunk a nemzetiségi magyar sajtó” (*Valóság* 1971. 11. sz.). S még szomorúbb a múltat illetően, hogy számbavételük, regisztrálásuk terén is csaknem lemaradtunk. Nem sokon múlt, hogy e vonatkozásban is nem a határainkon túliaké a kezdemény érdeme, hiszen JORDÁKY Lajos címjegyzéke (*A romániai magyar nyelvű sajtó 1971-ben. Korunk* 1971. 3. sz. 351—358. l.) majdnem CSORBA már idézett cikkével, illetőleg összeállításával (*Magyar nyelvű újságok és folyóiratok a szomszédos szocialista országokban*) egy időben jelent meg.

Azóta — úgy tűnik — elmozdult holt-pontjáról a kérdés. Elmozdult pedig KEMÉNY G. Gábor és az Országos Széchényi

Könyvtár jóvoltából. KEMÉNY összeállítására, a vállalkozás első kötete (a második kötet — *Külföldi magyar nyelvű hírlapok címjegyzéke és adattára 1945—1970. 2. Nem szocialista országok* — 1972-ben látott napvilágot, NÉMETH Mária gondozásában és az OSzK kiadásában) 403 címet tartalmaz, amelyből mintegy 160 hírlap és folyóirat ma is rendszeresen megjelenik; kiegészülve NÉMETH Mária gyűjtésével 1387 magyar nyelvű periodika létezéséről ad hírt a vizsgált terminus limesei között.

KEMÉNY munkájának nagy érdeme, hogy vérbeli kutatóhoz, bibliográfushoz méltón, mindent a praktikumnak rendel alá. A betűrendes címjegyzék használhatóságát nagyban fokozzák a mutatók, mégpedig a megjelenés helye szerint — országonként és helységenként —, illetőleg laptípusok szerint (az OSzK-ban fellelhető példányoknál raktári jelzetük is olvasható).

KEMÉNY is, NÉMETH Mária is címjegyzéknek nevezi gyűjtését, s esetükben valóban ez a legpontosabb meghatározás. De: mindkét előszóban ígéretet kapunk a mostaninál árnyaltabb-gazdagabb munka elkészítésére, s tetten érhető ez összeállításuk igényében és arányában is. A kezdet ígéretes, hiszen az anyag feltárása, lajstromozása az első, legszükségesebb lépés, azután — minden a bonyolítástól, a kibontakozástól függ. (A recenzens, ha túl szigorúan tehetne ellenvetéseket is. Megírhatná, hogy KEMÉNY G. Gábor címjegyzéke talán túlságosan is az OSzK katalógusaihoz „tapad”. Hogy élőként szerepelnek összeállításában olyan orgánnumok is, melyek már közben megszűntek. Ezt a kifogást annál inkább KEMÉNY melléneke szegezhetnének, mert alig van hazánkban a szomszédos szocialista országok magyar nemzetiségi sajtóviszonyainak nálánál felkészültebb ismerője).

Külön öröm számunkra, hogy ez a két munka — KEMÉNYÉ, NÉMETH Máriaé — az OSzK műhelyéből került a könyvtárak polcaira. Csipke Rózsika álmaiból ébredezni látszik a magyar sajtótudomány, a sajtótörténeti kutatás, nem utolsósorban a rokon diszciplínák szívós noszogatására (félvállas voltukat az évtizedek óta perifériára szorult szaktudomány nélkül immár csaknem mindegyikük érzi). E felismerés leglátványosabb ténye a készülő négykötetes Sajtótörténeti Kézikönyv. A SZINNYEI „Hírlapkönyvtárát” magába foglaló Széchényi Könyvtárnak — monopól hazai helyzeténél fogva — a magyar sajtótudomány, a sajtótörténeti kutatás egyik irányító műhelyévé illenek válnia,

még jelen körülményei között is. Úgy tekintünk e két összeállításra, mint az álmából ébredő, elvarázsolt leány első mozdulataira? Avagy lehet másként is értelmezni KEMÉNY G. Gábor előszavának találó *Candide*-idézetét?

MIKLÓSSY JÁNOS

Documenta artis Paulinorum. 1. füzet. A magyar rendtartomány monostorai, A—M. Az anyagot gyűjtötte: GYÉRESSY Béla. A bevezetést és az egyes fejezetek előszavát írta: HERVAY Ferenc. Bp. 1975. MTA Művészettörténeti Kutató Csoportja. 383 l. (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának Forráskiadványai X.)

Bár a pálosok évszázados történetének és mélyreható hazai kulturális hatásának gazdag irodalma van, mégis igazat kell adnunk HERVAY Ferencnek, amikor a kötet bevezetőjében az eddig elért eredmények elismerése mellett rámutat a hovatovább elodázhatalanná váló tartozásokra is: „... mindmáig hiányoznak a fennmaradt írásos emlékek kiadásai, valamint a korszerű részletkutatások és összefoglalások.” Ez a program nem kevesebbet irányoz elő, mint egy magasabb szinten történő visszatérést az alapokhoz: a bibliográfiai gyűjtőmunkához, a latin kritikai edíciókhoz egy majdani modern szintézis reményében.

HERVAY megszívlelendő észrevételeihez tegyük mindjárt hozzá, hogy az elmúlt években máris történt egy és más az újrakezdes jegyében. A szakirodalmi feltárás fáradságos munkáját megkezdte ÁRVA Vince *A magyar Pálos-rend történeti bibliográfiája. 1225—1786.* (Esztergom, 1971. 98 l.) c. munkájával, melynek egy példánya kéziratként használható a Könyvtártudományi és Módszertani Központ könyvtárában, szövegkiadás terén befejezéséhez közeledik GYÖNGYÖSI Gergely *Vitae fratrum*-ának gondozása az ismét megindított „Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum” c. sorozat számára, most pedig GYÉRESSY Béla kitűnő munkájának első füzetét üdvözölhetjük a forrásfeltáró dokumentumok között.

GYÉRESSY a pálos monostorok betűrendjében haladva, ismeretlen vagy kiadatlan kéziratok források tömegét idézi latin eredetiben és magyar fordításban, nem is beszélve a monostortörténeti vonatkozású lelhelyek lajstromszerű felsorolásáról. Ennek ellenére, hogy az itt olvasható adatok végső fokon művészettörténeti tartalmuk miatt kerültek publiká-

lásra, művelődéstörténeti adataiknál fogva nem közömbösek más tudományágak, tehát a könyv- és könyvtártörténet számára sem.

Hogyan is lehetne az, mikor GYÉRESSY gyűjtéséből megtudhatjuk, hogy a csatka-i monostor egykori vikáriusa, SZOMBATHELYI Tamás generális perjel, könyvtárat alapítva, értékes kötetekkel gyarapította a bibliotékát (52. l.), hogy a diósgyőri pálos monostor könyvtárának egyik donátora KOTNÁKY Fülöp ládi perjel volt (84. l.) és hogy a sajládi (255. l.) valamint a máriavölgyi monostor (336. l.) gazdag könyvtárral volt fölszerelve (utóbbit ORLAY Bertalan ajándékozta meg számos nagybecsű darabbal).

Szép számmal találunk GYÉRESSY adatai között olyanokat is, melyek nem egyes könyvtárakra, hanem könyvekre és könyvfestőkre vonatkoznak. Könyvcelemek bukkannak fel pl. az illyefalvi misszionárius rezidencia 1713-as inventáriumában (186. l.), a sajládi kolostor 1767-es leltárában (263. l.) stb., megtudjuk egyebek között azt is, hogy a pálosok birtokába jutott csuti monostorban halt meg 1517-ben NÉMETH János scriptor, aki „elegantibus libris in multis monasteriis scripsit cum magna diligentia” (57. l.).

GYÉRESSY Béla — elődeihez méltó szívóssággal — „cum magna diligentia” négy évtizeden át gyűjtötte anyagát. A most közzétett dokumentumok tanulságai nem hagynak kétséget afelől, hogy munkája a művészettörténet és más diszciplínák mellett, nyereséget jelent a könyvtörténeti kutatás számára is. Pontos kéziratári és levéltári forrásmegjelölései nyomán érdemes lesz tovább kutatni ismeretlen scriptorok után, rekonstruálni könyvcelemek azonosításával szétszóródott kollektciókat s tisztázni kisebb-nagyobb könyvtárak történetének feledésbe merült periódusait.

Mondanunk sem kell, hogy ha ilyen inspiráló program olvasható ki GYÉRESSY első kötetéből, érdeklődéssel várjuk a *Documenta artis Paulinorum* további köteteit is.

V. KOVÁCS SÁNDOR

Rosenstrauch-Königsberg, Edith: *Freimaurerei im josephinischen Wien.* Wien—Stuttgart, 1975. 376 l. W. Braumüller, Univ. Verlagsbuchhandlung.

A szerző valójában Aloys BLUMAUER életútját rajzolja meg, amely a jezsuitáktól a jakobinizmusig vezetett, de mégsem félrevezető könyvének főcíme, hiszen a XVIII. század végi osztrák költő életének

és munkásságának feltárása által bepillantást nyerünk a jozefinista Bécs szellemi életébe is. A könyv egyébként számunkra több szempontból is figyelemre méltó.

Mindenekelőtt amiatt az irodalomtörténetileg ismert hatás miatt, amivel BLUMAUER volt a magyar irodalomra. De méltán tarthat számot érdeklődésünkre azért is, mert a mi felvilágosodás-kutatásunk számára is nyereség minden olyan újabb eredmény, amely a XVIII. század végi Bécs kultúrájával kapcsolatos. Érdemes még — a magyar vonatkozások szempontjából — azért is felhívni e műre a figyelmet, mert függelékében többek között Galánthai gróf FEKETE János 12 BLUMAUER-hez írt levelét is közli.

A jozefinista felvilágosodás, miként a mi előszavában is történik rá utalás, eddig meglehetősen elhanyagolt területe volt az osztrák irodalomtörténeti kutatásnak. Okainak keresése messze vezetne, de figyelemre méltó, hogy az utóbbi időben meg-megtörök az érdektelenségnek e hagyománya és magát e korszakot is némileg más szemmel kezdik nézni. A korábban sokat hangoztatott jozefinista, tendenciózus „Vielschreiberei” mögött keresni kezdik a politikai és eszmei indítékokat, s a valódi értékeket; az egyértelműen csak epigonizmussal vádolt szépirodalommal kapcsolatban is kimutatják az osztrák hagyományok és népiesség meglétét.

Bár a szerző általában ez újabb nemzetközi kutatások nyomán halad a jozefinista felvilágosodás értékelésében, mégis tovább is lép, és BLUMAUER bécsi tevékenységének bemutatásával — amelyhez a legfőbb keretet a szabadkőműves szervezetek nyújtottak számára — tovább gazdagítja a bécsi felvilágosodással kapcsolatos ismereteinket. Kerüli az egyszerűsítéseket és a hagyományos kisértő sémákat. BLUMAUERrel kapcsolatban például nem csak azt állapítja meg, hogy írói tehetségét II. József reformjainak a szolgálatába állította, hanem azt a lényeges többletet is hozzáfűzi ehhez, amivel — fiatal társaival együtt — túlhaladta az uralkodó politikai és filozófiai eszméit. Azt például, hogy BLUMAUER és a bécsi felvilágosultak, szabadkőművesek fiatal nemzedéke valóban többet akart, mint a hivatalos aufklärismus, jól bizonyítja az a fejezet, amely a költőnek a cenzurával kapcsolatos nézeteit és konfliktusait tárgyalja. Éppen a FEKETE János gróffal váltott levelekből ismerhetjük meg leginkább az uralkodó felvilágosultságával kapcsolatos illúzióknak szerte foszlását e fiatal körben.

Amit a bécsi szabadkőművességről e műből megtudunk, szintén sok értékes

újat tartalmaz a korábbi kutatásokhoz, főként ABARI műveihez képest. Az Ignaz BORN irányítása alatt álló „Zur wahren Eintracht” nevű szabadkőműves páholy iratainak felhasználásával, a bécsi szellemi élet központjának képét vázolja fel, amely már magába rejtette egy akadémia magvát.

Nagy figyelmet szentel a szerző annak a fordulatnak is, amely megakadályozta e szellemi központ továbbfejlődését. E fordulatra már II. József uralkodásának közepén sor került, a szabadkőműves rendelet kiadásával, majd a titkos rendőrség megszervezésével. Az addig rendkívül aktív és sokoldalú, publicisztikai és szépírói tevékenységet folytató költő családosa politikai érdektelenségbe, apátiába torkollik. II. LIPÓT alatt ugyan ismét reményekkel töltődik fel, de az uralkodó korai halála után visszavonul az irodalomtól. Később részt vesz azoknak a társaságoknak az életében, amelyek FERENC alatt egyre közelebb kerülnek a jakobinizmushoz. E fejezetben ismét számos magyar vonatkozást találunk, főként a MARTINOVICS-csal való kapcsolatait illetően.

Edith ROSENSTRAUCH—KÖNIGSBERG könyve tehát értékes mű a hazai felvilágosodás-kutatások szempontjából is. E sok ellentmondást tartalmazó korszak jelentős vonásainak és értékeinek a kiemelése mindenképpen csak közös erőfeszítések révén lehetséges. Ehhez járult hozzá ez a munka is, amely — a nyelvi nehézségek ellenére — nem hagyta figyelmen kívül a magyar szakirodalom e témával kapcsolatos eredményeit sem.

KÓKAY GYÖRGY

Kunze, Horst: Geschichte der Buchillustration in Deutschland. Das 15. Jahrhundert. Leipzig 1975. Insel Verlag. Textbd.: XII, 460 l. 230 részben színes kép; Bildbd.: 318 részben színes kép.

Egy ország könyvillusztrációiról sokoldalú áttekintést nyújtani a részletkutatásoknál lényegesen bonyolultabb és problematikusabb feladat. Nyilván ezzel is magyarázható, hogy Theodor KUTSCHMANN 1899-ben napvilágot látott *Geschichte der deutschen Illustration* című kétkötetes munkája óta nem jelent meg e tárgy körben újabb összefoglalás. Önmagában már ezért is jelentős a berlini Deutsche Staatsbibliothek neves könyvtár- és könyvtörténész főigazgatójának és a lipcei Insel-Verlagnak e közös vállalkozása, amely korszerű sorozatban kívánja ismertetni a német könyvillusztrálást a kezdetektől a 19. századig. A most meg-

jelent két kötet fokozott érdeklődést kelt e régi hiányt pótló, nagyszabású munka iránt.

Mást és többet nyújt ugyanis e mű, mint a tárgyalt korszak emlékananyagának logikus rendszerezését, a fametszés technikai fejlődésének jellemzését a csúspontot jelentő DÜRER művészetéig és az egyes alkotások árnyalt, kritikai elemzését. Új, racionalista szellemű történelemszemlélettel lényegében azt a folyamatot is bemutatja, hogyan érvényesültek a gazdasági-társadalmi változásokkal jelentkező új követelmények a német könyvillusztrálásban. Indokoltan hangsúlyozza a szerző a társadalmi valóságból fakadó adottságok és igények primátusát, mert nem egy azonos tárgyú munkában háttérbe szorult a kor mozgatóerőinek kibontása, a mű keletkezési körülményeinek s információközlő hatásának elemzése.

Horst KUNZE munkája első felében az előzményeket ismerteti: vizsgálja az ember és kép kapcsolatának mozgatóerőit, azt a funkciót (neki tulajdonított mégikus erő, memóriakeresés, gondolatközlés, szimbolikus, asszociációs értékek), amelynél fogva a kép fontos szerepet töltött be minden kultúrában és a legtöbb vallás szolgálatában. A kereszténység korai korszakától kezdve nyomon követi azokat a megállapításokat, melyek szerint a képek az írástudatlanok könyvei (in libris laicorum, id est in picturis), mert nemcsak a középkori művészet tematikáját meghatározó egyházi teoretikusok, hanem a XV. századi kiadók, nyomdászok is tudatosan használták fel a képek propagatív-pedagógiai hatását.

Érdekes távlatokat vet fel a szerző az illusztrált XV. századi könyv előzményeinek ismertetése során a miniatúrafestészet, papírgyártás, fametszés és a Blockbuch kezdeteivel, s a könyvkészítésre gyakorolt hatásával kapcsolatban. Nyomon követi az Európán kívüli kezdeményezéseket, az információcsere biztosító kereskedelmi kapcsolatokat, az egyes kultúrterületek közötti művészeti kölcsönhatásokat. Különböző művészeti ágak pompás alkotásain szemlélteti a középkori ikonográfiai típusok elterjedését, majd a világi tematika térhódítását. A fejlődés kontinuitását hangsúlyozva vizsgálja meg, hogyan változik a kéziratok könyv formája, előállításának munkaszervezete a művelődési igények fokozódásával, hiszen a XV. században a kéziratok könyvek többsége már szériaszerűen, eladásra készül, másolók éppúgy a megélhetésért dolgoznak, mint a fametszők. Szemléletformáló fontos kérdés a fametszők anonimítása, ami részben kézműves-mester-

ember jellegű társadalmi helyzetükkel, részben a metszőműhelyekben kialakult differenciálódó munkamegosztással magyarázható. E mellett a korai grafikák többségét nem művészi alkotásnak szánták a metszők. A játékkártyák, szentképek, térképek, plakátok gyakorlati, vallásos vagy információközlő funkciót betöltő, keresett áruk a XV. században. Az utókor számára tehát elsődlegesen művelődéstörténeti dokumentumok.

Horst KUNZE hasonló racionalista, oknyomozó módszerrel ismerteti főtémáját: a német könyvillusztrálás 15. századi fejlődését. Városok és azokon belül nyomdák szerint tekinti át az emlékananyagot s az adott gazdasági-társadalmi körülmények progresszív, vagy retrográd hatását. A nyomdák tevékenységénél olyan szempontokat mérlegel, mint a vállalkozó kedv, kockázatvállalás, tematikai-technikai haladó kezdeményezés. Ezért oly élet-szerű és izgalmas a kialakuló összkép. Az első technikai kísérletek Bambergben folytak s ugyanitt került piacra a legtöbb korai német nyelvű, illusztrált mű. A GUTENBERG idejében közel 800 név szerint ismert festőt foglalkoztató Strassburg a dialektikus ellentéteket szemlélteti a könyvillusztrálásban: nagyszerű alkotások mellett sok az alacsony színvonalú fametszetes könyv. Nürnbergben a kereskedelmi szellem a könyvkiadásra is kihat. A korakapitalista KOBERGER-cég megfojtja a kisebb nyomdákat, maga kiadói politikájában retrográd. A WOLGEMUT-PLEYDENWURFF-műhely közreműködése révén több kimagasló remekmű jelenik meg a KOBERGER-nyomdában, de a könyvillusztrálás haladó tendenciáit inkább az augsburgi ZAINER-, BÄMLER és RATDOLT-műhely fejleszti tovább. A 30 000 lakosú Kölnben művelt polgárság biztosítja a felvevő piacot a nyomdák számára, mégis kevés a művészi illusztrált, humanista, világi tárgyú vagy nemzeti nyelvű mű. Könyvek és a híres kölni Biblia jelzi a grafikus művészetek magas színvonalát. Szellemesen fejtegeti a szerző a kereskedelmi-üzleti szellem érvényesülésének hatását a rablókiadásokkal és az utánnymatok királyaként méltatott Hans SCHÖNSPERGER augsburgi nyomdász metszetmásolataival kapcsolatban.

A német könyvillusztrálás 15. századi alakulásának általános jellemzése után néhány kimagasló alkotás tartalmi-esztétikai elemzése következik. Valamennyi műnél mindkét szempontot széles kitérítésben tárgyalja a szerző. A kölni és lübecki Biblia metszetei szemléltetik a 15. századi biblia-illusztrációk csúspontjait. Természettudományos ismeretterjesztő szerepük

miatt fontosak a herbáriumok növény-ábrázolásai s BRUNSWIG Chirugiájának hol kissé idealizált, hol megdöbbentő realitású metszetei. A táguló világgépet formáló illusztrációk típusait képviselik BREIDENBACH szentföldi útleírásának távoli országokat, életformákat megörökítő művészi képei s a Schedel-krónika városképei. Sebastian BRANT Narrenschiffjének elemzése során különösen érdekes a szerző és az illusztrációk közti kapcsolat fejtegetése. Hogy humanista műveltségű szerző a munkáját megvilágító metszetek tematikájánál saját elképzeléseit érvényesíti, azt a kötetben bemutatott Konrad CELTIS-féle részletes terv és az azt pontosan követő fametszet (1502) meggyőzően igazolja. Nem érdektelen itt utalnunk arra, hogy a brassói nyomdaalapító, az ugyancsak humanista műveltségű HONTERUS három évtizeddel később azért sajátította el Bazelben a femetszést, hogy maga készíthesse a térképeket és könyvdíszeket saját munkáihoz, valamint nyomdaja kiadványaihoz. Ugyanigy járt el Sopron város polgármestere, a humanista LACKNER Kristóf — igaz, csaknem száz évvel később.

Szólunk kell még e kötet hatalmas szakirodalmi apparátusáról s Horst KUNZE néhány külön is említést érdemlő vizsgálati szempontjáról. Közülük a leglényegesebb a metszetek differenciáltabb megítélése, amely az emléktanyag kevéssé kvalitatásos többségénél a valóságos szerep és rendeltetés alapján történő értékelés előtérbe kerülését, a művészi alkotásoknál viszont a stíluskritikai, formai, esztétikai szempontok és a tartalmi-történeti interpretáció egyenrangú érvényesítését jelenti (DÜRER Apokalypszis-metszeteinél). Kerüli a szövevényes mesterproblémák pusztán formai, vagy stíluskritikai analízisen nyugvó megoldási kísérleteit. Részben elvi okból, mert a 15. századi társadalmi tudatban, közgondolkodásban a fametszők többsége inkább mesterember, mint figyelmet érdemlő művész. Részben azért, mert a stílusvizsgálati következtetéseknel az eredmények gyakran csak lehetőségként értékelhetők. A tények és a valószínű feltevések világos megkülönböztetésének kérdésében messzemenően egyetértünk a szerzővel. Az illusztrációk és iniciálék szövegtől független vizsgálatának kérdésében azonban némi fenntartásaink vannak. Motívum- és stíluslemezsnél, nyomdatörténeti szakmunkákban, típusvizsgálaton alapuló meghatározásoknál hasznos és nehezen nélkülözhető az iniciálék sorozatban való áttekintése, a fametsző elképzelésének ismét egységben való megismerése. De illusztrációknál sem mindig állandó a

szöveg és kép kapcsolata, mert a nyomdászok metszeteiket különböző művekben, ismételten is gyakran alkalmazták. E fenntartások azonban nem érintik azt az alapvető elvet, hogy az illusztrált könyvkönyvillusztráció fogalmakban, s következképpen az ilyen alkotások kritikai elemzésében a szöveg és kép egyenértékű faktor. E szemlélet helyességét egyébként legjobban e mű pompás kivitelű képdokumentációja igazolja, amelyből a külön kötetben közreadott reprodukciók következetesen a szöveggel együtt mutatják be az illusztrációkat.

A német könyvgrafika kezdeteiről sokoldalú áttekintést nyújtó, szemléletformáló mű a könyv- és grafikátörténeti szakirodalom értékes gyarapodása. Esemileg megalapozott korszerűsége miatt a mai kor könyveinek alkotói sem nélkülözhetik ismeretét. S mivel a szép könyvek vonzóereje túlnó a szakmabeliek szűkebb körén, nem lehet közömbös, hogy mit nyújt e kötet a múlt öröksége iránt egyre inkább érdeklődő olvasóknak. Érdekes és logikus tájékozódást egy homályos eredetű emléktanyagban, az önálló véleményformálás kialakításának szempontjait s azt a felismerést: milyen sokféle információval, művészi élménnyel és hatással gazdagították a 15. századi német könyvillusztrációk a reneszánsz kor friss szemléletű, a világot minél teljesebben megismerni vágyó, életigenlő polgárait.

SOLTÉSZ ZOLTÁNNÉ

Metzger, M.: La Haggada enluminée. I. Leiden 1973. XXIX 518 + 1. LXXXIII t. (Études sur le Judaïsme Médiéval. II.)

Szerte a világon számos Haggada-kézirat van közgyűjteményekben és magánkézen. A középkoriaknak — a XIII–XVI. században írottaknak — ikonográfiáját készítette el lankadatlan munkával METZGER M., a zsidó művészettörténet neves kutatója, akinek már eddig is számos kiváló tanulmányt köszönhetünk a Megilláról és a Haggadáról.

Mestere, RENÉ CROZET, írt hozzá előszót, de a könyv megjelenését már nem érte meg. A hálás tanítvány most emlékének ajánlja egyik legfrissebb tanulmányát (*Eine illustrierte Estherrolle. Schriften des Historischen Museums Frankfurt am Main XIII. 1972. 95.*).

Közismert tény, hogy a német rítusú Haggada-kéziratok szövegtközi illusztrációkat adnak a Peszáchra való készülődésről, a széderről és a szöveget folyamatosan kísérik képekkel. A spanyol rítusúak a

Haggáda elején rövidebb-hosszabb történeti képciklust mutatnak fel a világ teremtésétől kezdve, néha Mózes haláláig.

A szerző a könyv első részében a Haggáda szövegének sorrendjében tárgyalja az egyes motívumokat: A maccot-készítést, a kovász eltakarítását, a széder előkészületeit, magát a szédert, a Bné Brak-i tudósokat, a négy fiút, a Messiás bevonulását és az őt sófárral meghirdető Eljáhu prófétát.

Egyszer fel kellene dolgozni ezt a fontos témát: A zsidó folklór a művészetben. Ehhez sok adatot nyújtanak a Haggáda-illusztrációk (havdála, körömnézés, kézmosás stb.). Természetesen más kódexekben is található gazdag anyag.

Néhány megjegyzésünk lenne:

XXXIX/184, 186: A negyedik fiú ábrázolásában itt-ott feltűnik a clown. Erről lásd most SZABOLCSI M. könyvét: *A clown mint a művész önarcképe*. Bp. 1974.

XLVII/266—268: A keserű gyökérnél rámutat a férj feleségére. Erről METZGER külön dolgozatot írt: *Bulletin de nos Communautés*. XVIII. 1962. No. 8.

LIV/308: A hálótársakat elválasztó kard. A zsidó irodalom adatait összegyűjti HELLER B., *REJ*. LII. 1906. 169—175; A. SCHEIBER, *Midwest Folklore*. I. 1951. 228.

A második rész a bibliai illusztrációkat szedi rendbe. Ezek ebből a szempontból többnyire kiaknázatlanok. Aki kutatja a Biblia utóéletét a művészetben, innen gazdag zsákmánnyal térhet meg. Népszerű a Haggáda-illusztrációkban Ádám—Éva, Káin—Ábel, Noé, Ábrahám, Izsák, Jákob, József, az egyiptomi rabszolgaság, kivonulás, Mózes, Sámson, Salamon, Jóna, Eszter.

Még csak most kezdi vizsgálni a kutatás, miként értékesíti a zsidó művészet az aggádát. Itt különösen NORDSTRÖMnek vannak úttörő érdemei. METZGER számos esetben hívja fel a figyelmet aggádikus motívumokra (233—254.). Hadd említsük meg itt Ábrahámot a tüzes kemencében, Jákobot a Jábbok patak partján a kis korsókkal, József koporsóját a Nílusban, a gyermek Mózes próbatételét a korona és parázs között.

Egyet szeretnénk pótolni:

XXIV/116: A disznó szerepeltetése kétségtelenül utalás Noé szőlőültetésére, amikor is megöntözi a szőlőtökét négy állat vérvél (A. SCHEIBER, *Ethnologia Europaea*. IV. 1970. 108—110; *Folklor és tárgytörténet*. II. Bp. 1974. 236—245.).

A továbbiakban stílusproblémákat, hatás-kérdéseket vet fel.

Végül a kódexek kronológiáját igyekszik megállapítani. A legrégibb illusztrációnak

azt a *máror-t* tartja, amely a Kaufmann-gyűjtemény egy geniza-darabján szerepel (385.).

A nagy mű II. kötetét minden olvasó őszinte érdeklődéssel várja.

SCHIEBER SÁNDOR

English Literature 1660—1800. A Bibliography of Modern Studies. Founded by Ronald S. Craue. Vol. V—VI. Princeton, 1972. 1293 l. Princeton University Press.

Az Egyesült Államokban több irodalomtörténeti folyóirat közöl kurrens szakbibliográfiát évenként egyszer. Bevezt gyakorlat az is, hogy ezeket az éves összeállításokat nagyobb időszakonként, összevonva, önállóan is kiadják. Így például a *Philological Quarterly* rendszeresen minden évfolyamának harmadik számában közli azt az előző évi irodalmat, amely az 1660—1800 közötti időszak, az angol neoklasszicizmus irodalomtörténeti korszakára vonatkozik. Ilyen formán eddig, 1926 óta hat kötet megjelentetésére került sor.

Mivel az irodalomtörténeti bibliográfia ügye nálunk is aktuális kérdés, érdemes e sorozat legutolsó köteteit kissé szemügyre venni. Mert ugyan nálunk már megjelent, illetve készül egy összefoglaló jellegű irodalomtörténeti kézikönyv-sorozat, amely magába foglalja a kezdetektől egészen 1970-ig megjelent szakirodalmat, de ettől az évtől kezdődően ismét aktuálissá válik a kurrens szakbibliográfia kérdése is. Az efajta, éves bibliográfiai tájékoztatásnak ugyan nálunk is régi hagyományai vannak, de bőségesen volt alkalmunk meggyőződni arról is, hogy nagyobb időszakot átfogó kutatás esetében csak ezekre az éves bibliográfiákra támaszkodni mily kényelmetlen és időrabló.

Ez utóbbi probléma némi áthidalására szolgál az a világszerte alkalmazott, korántsem új gyakorlat, mely szerint az éves összeállításokat több évből összefoglalják és önállóan is kiadják. Ezt a gyakorlatot alkalmazza a *Philological Quarterly* is. Az újabban megjelent két kumulatív kötet az 1960—1970 közötti szakirodalmat tartalmazza. Nem osztja ugyan egybe az egyes évek anyagát, hanem megőrzi az eredeti, évenkénti tagolást, mégis használható kézikönyvnek tűnik. Azzá mindennekelőtt az a mutató teszi, amely a két kötet használatát igyekszik megkönnyíteni. Megtalálható benne a két — egyenként öt évet magába foglaló — kötetben

előforduló valamennyi név, továbbá a 15–20 nagyobb írónak a neve alatt, a rájuk vonatkozó irodalomnak bizonyos témák szerinti tárgyszavak felsorolása.

Maga a bibliográfia egyébként annotált, az annotációk általában a címek kiegészítésére, a tartalom rövid jelzésére szolgálnak. A jelentősebb, önálló művekhez hosszabb, néha egy-két lapnyi részletesebb, szakszerű ismertetést fűztek. Bár a bibliográfia tárgya csak az angol irodalom egy meghatározott korszaka, mégis — főleg az újabb kötetekben — egyre inkább igényt tart egy interdisciplináris kézikönyv szerepének betöltésére is. Jól jelzi ezt a hat főfejezet: Bibliográfia és bibliográfiai tanulmányok; Politikai és társadalmi háttér; Filozófia, tudomány és vallás; Irodalomtörténet és kritika; Egyes szerzők; Kontinentális háttér. A fejezeteken belül a szerzők betűrendjében található meg a szakirodalom. Bár a gyűjtés főként az angol nyelvterületre terjed ki, található a kötetekben német, francia és olasz szakirodalom is; elvétve — ha e nyelvek valamelyikén íródtak — szocialista országok irodalomtudományi munkái is. Így került be pl. a magyar szakirodalomból SZIGETI József francia nyelvű DIDEROT-könyve, amely — ismerve a külföldet informáló tevékenységünk fogyatékoságait — bizonyára csak a *Times Literary Supplement* ismertetése nyomán kapott helyet az összeállításban.

Az öt amerikai egyetemi tanár együttműködésével készülő és az angol neoklasszicizmus korszakát felölelő irodalomtörténeti bibliográfia az egyre növekvő világ-irodalmi tájékozódású kutatóink számára is értékes segédeszköz, már csak ezért is, mert utolsó fejezetében kitekintést nyújt a kontinens XVII–XVIII. századi irodalmának legfontosabb szakirodalmára is.

KÓKAY GYÖRGY

Seidel, Gerhard: Bibliographie Bertolt Brecht. Band I. Berlin—Weimar 1975. Akademie der Künste der DDR, Aufbau Verl. 304 l.

Úttörő vállalkozásba kezdett a Német Demokratikus Köztársaság Művészeti Akadémiájának könyvtára, amikor hozzálátott a XX. századi német irodalom egyik legjelentősebb, világirodalmi rangú életművének bibliográfiai feldolgozásához. A munkálatok irányítója Gerhard SEIDEL (a könyvtár igazgatója) a személyi bibliográfiai hagyományait követve, anyagát két részre osztja: a szövegekre és az íróra vonatkozó ún. másodlagos irodalomra.

A négy kötetre tervezett szintézis a szövegekkel kezdődik. A most megjelent első rész BRECHT alkotómunkásságának magvát, a drámákat, illetve az író műveinek gyűjteményes kiadásait foglalja össze. Bevezetője tömören exponálja a brechti életmű bibliográfiai megjelenítésének nehézségeit, köztük a szövegeket hordozó dokumentumok dzsungeli szétszórtságát, s azt a nem kevés gondot okozó momentumot, hogy az író sohasem tekintette véglegeseknek műveit, állandóan változtatott, javított rajtuk; írásai között nem egyszer találunk azonos című, de különböző tartalmú megnyilatkozásokat, és viszont: különböző című, de azonos szövegű alkotásokat.

A bibliográfia összeállítója fő feladatának a hiteles szövegek és variánsaik meghatározását és egybegyűjtését tekintette. A gyűjtőmunka egész folyamatát és a bibliográfia sajátos, új utakat kereső szerkezetét — ennek a gondolatnak rendelte alá.

Mint minden korszerűen gondolkodó XX. századi filológus, Gerhard SEIDEL is szembe találta magát azzal a problémával, amely a nyomtatott dokumentumok sosemmlátott felgyorsulásával és megszaprodásával kapcsolatos, s amely választás elé állítja a bibliográfust: vagy mindent regisztrál s ezzel hagyja, hogy az adatok tömege kiadhatatlan terjedelművé duzzassza munkáját, vagy vállalja az ésszerű szelekció felelősségét, s csak azt regisztrálja, ami fontos, ami lényeges vagy új információt hordoz.

Gerhard SEIDEL az utóbbi megoldást választotta, amit a BRECHT műveit bemutató első két kötetben a következőképpen kíván megvalósítani. A szövegeket önálló és nem önálló publikációkra osztja. Az első kategóriába a teljes egészükben a szerző műveit tartalmazó kiadványokat sorolja, a másodikba a gyűjteményes köteteket, antológiákat, folyóiratokat és napilapokat. Az önálló kiadványok közül mindent felgyűjt, tekintet nélkül, hogy azok az író életében vagy halála után jelentek meg — kivéve a csak utánköléseket tartalmazó színházi plakátokat, prospektusokat és zeneműveket. A gyűjteményes kiadványok esetében viszont élesen elválasztja egymástól az író életében megjelenteket a posztumusz közlésektől. Az író életében közzétett szövegeket is erősen megrostálja, s elhagyja a prospektusok, színházi műsorfüzetek, tankönyvek, grammafonlemeztesakok és mellékletek, zenei kiadványok közléseit. A posztumusz publikációk esetében pedig racionális „húzás-szal” eltekint mindenféle újraközlés regisztrálásától.

Ez az eléggé radikális szelekció erősen lecsökkenti a feldolgozott címfelvételek mennyiségét, azok abszolút száma azonban még mindig olyan nagy, hogy a művek egyedi nyilvántartása további osztályozást igényel.

A bibliográfia összeállítójának boncolókése ezért kíméletlen vágásokkal szabdalja elemeire a kiadványokat, hogy azokban minden művet, minden egyes alkotói momentumot kimutasson. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy a könyvalakban megjelent publikációkról is analitikus felvételt készít — legyen az többszerzős évkönyv vagy BRECHT saját kötete. E köteteket tételszámozással látja el, s az egyes művekre e tételszám — s azt kiegészítve — a tételben megjelölt kiadvány vonatkozó oldalszáma utal.

A dokumentumok e passzív visszaticrközését nyújtó gyakorlat mellett azonban egy azzal párhuzamos, de aktív rendezésvet követő nyilvántartási rendszert is felfektet. Ennek számai, illetve indexei nem a közlések helyét, megjelenését, hanem magukat a műveket jelölik. Ezáltal eléri, hogy BRECHT minden egyes alkotása külön indexet kap, amelyek összessége önálló regiszterként foglalja össze az író alkotómunkásságát.

E regiszter indexelését a szerkesztő BRECHT műveinek műfaja alapján állította össze. A műfajra az index első számjegye utal, a mögötte (gondolatjellel elválasztott) további négy számjegy viszont a műfajon belül jelöli a szóban forgó alkotást.

A Bertolt BRECHT bibliográfia első kötetében, amely — mint jeleztük — a szerző gyűjteményes kiadásait és színműveit tartalmazza, jól tanulmányozható a szerkesztő „kettős nyilvántartása”. A tételszámozás az 1938-ban, a MALIK által Londonban és az 1967—1969 között a SURKAMP által Frankfurt am Mainban kiadott két, illetve huszonkét kötetes összkiadásokkal indul; ezt követik a különféle válogatások, majd a színművek összkiadásai, hogy a sort az egyes darabok különkiadásai és részpublikációi zárják.

A szerkesztő által felállított nyilvántartási rendszer előnyei különösen a gyűjteményes kiadások regisztrálásában tűnnek elő. A tételszám után a leírt kötet hagyományos címfelvételel találjuk. Alatta — kisebb betűtípussal — az analitikus fel-tárás — a következő formában: baloldalon a sort a kötetben közölt művek műfaji indexei nyitják, utánuk megjelenési helyük, illetve oldalszámuk következik, s végül a mű címe, úgy, ahogy a kérdéses kötetben szerepel. Pl. 1 Gesammelte

Werke. Bd. 1. London: Malik-Verlag (1938). 336 S.

5 Inhalt

- 1—0002 7—88 Die Dreigroschenoper
4—0057 89—96 Anmerkungen zur „Dreigroschenoper”
1—0035 97—150 Aufstieg und Fall de Stadt Mahagony stb.stb.

A művek — különálló füzetként mellékel — regisztere szintén az indexszel kezdődik, s mellette rendszóként a mű végleges, vagy ha nem alakult ki: provizórikus címe áll. Alattuk pedig — abc-sorrendben — a kérdéses mű különböző, a tételszámokra is visszautaló publikációi sorakoznak.

A bibliográfia használója ezek segítségével roppant gyorsan és egyszerűen visszakeresheti a szóbanforgó alkotás valamennyi „jegyzett” forrását. A többi — már a textológus vagy az irodalomtörténész dolga.

A gyakorló bibliográfus őszinte elismeréssel nyugtázza a német kollégák eredeti és szellemes megközelítési módszerét, amely BRECHT életművének a specifikumát szem előtt tartva, a szövegek pontos nyilvántartását és azonosítását állította a vizsgálódások és a formai megjelenítés középpontjába. Nem hallgathatja azonban el: úgy érzi, hogy e módszer végigvitele a történelmi szempont rovására történt. A kötet indexei ugyanis nem igazítanak el az életmű kronológiájában. Azáltal, hogy a szerkesztés a szövegeket műfaj szerint szétszabdalta, nehezen látható az alkotómunka folyamatossága, a különböző művek, műfajok mélyebb, belső összefüggése, amit joggal kérhet számon a használó egy bibliográfiai szintéztől.

Tovább nehezíti az életműben való tájékozódást, hogy a bibliográfia élére az összkiadások kerültek, amelyek elfedik, eliminálják az első kiadások szerepét, jelentőségét, holott ezek kardinális fontossága vitán felül állónak látszik.

Úgy érezzük, ebben a rendszerben elemeire esik szét a brechti oeuvre, amelynek vizuális összefogását nem képes visszaadni a művek jelenlegi regisztere. Az anyag egyfajta kronológikus áttekintése mindenképpen kívánatosnak látszana.

Nem kétséges azonban: még csak az első kötetet tartjuk kezünkben. Kíváncsian várjuk folytatását, amelyben talán megtalálja a szerkesztő egy történelmi összefoglaló kialakításának a lehetőségét is.

BOTKA FERENC

Bibliographie juridique roumaine. 1968—1973. Bucaresti, Editions de l'Académie de la RSR. 1974. 310 p.

Románia Szocialista Köztársaság Társadalomtudományi és Politikai Akadémiájának Jogi Kutatóintézete közzétette a saját nemzeti jogi bibliográfiájának a saját nemzeti jogi bibliográfiájának a második világháborút követően, a hatvanas évek végén egyes országok megkezdtek saját nemzeti jogi bibliográfiák közzétételét. Ezeknek a munkáknak a célja elsősorban az volt, hogy a nemzeti jog legfontosabb kérdéseivel kapcsolatban az idegen nyelvű olvasóknak áttekintést adjanak egy-egy ország válogatott bibliográfiái anyagáról. A sorozatban megjelent a cseh, a lengyel, a jugoszláv, a szovjet, a magyar és a román anyag. A kiadványok eleinte csupán az irodalom bibliográfiáját közzé tették, és idegen nyelvű (angol vagy francia) címfordításokkal tették közzé a legfontosabb irodalmi anyagot (könyvek, tanulmányok). Az újabb kiadványok azonban ezen túlmenően a tételes jogi anyag fejlődéséről is összefoglalást adtak, a legfontosabb megismerési források (időszakos és visszatekintő jogszabálygyűjtemények, törvénykönyvek stb.) összeállításával.

Az új román jogi bibliográfia¹ az 1968—1973. időközben megjelent anyagot a korábbi munkával egyezően válogatva dolgozza fel. A bibliográfia 17 fejezetben (reference művek, állam- és jogelmélet, alkotmányjog, államigazgatási jog, pénzügyi jog, polgári jog, családjog, mezőgazdasági- és földjog, munkajog, büntetőjog, igazságügyi szervezet, polgári eljárásjog, büntető eljárásjog, nemzetközi közjog, nemzetközi magánjog és nemzetközi kereskedelmi jog, állam- és jogtörténet, összehasonlító és külföldi jog) csoportosítja az anyagát. A feldolgozásban általában az első kötetben megjelent anyaggyűjtési, feldolgozási és szerkesztési szempontokat vette alapul. Az egyes részekhez az Intézet tudományos dolgozói írtak rövid bevezetéseket. A bevezető részek kétnyelvűek (francia—román), a bibliográfiai részek eredeti címek mellett francia nyelvű címfordításokat közölnek. Az egész munka használhatóságát külön-külön név, és részletes tárgymutató biztosítja.

A nemzeti válogatott jogi bibliográfiai közzétételének kezdeti lendülete valahogy megtört. Az utóbbi években csupán a jugoszláv anyag újbóli közzétételéről tudunk.² Az utolsó tíz év anyagát ma már a legtöbb bibliográfia nem tartalmazza. Pedig aligha lehet kétséges, hogy — különösen a szocialista országok vonatkozásában — éppen ez az utóbbi tíz esztendő anyaga az, ami a leginkább érdekes, a bibliográfiai külföldi olvasói, használói szempontjából.

A román jogi bibliográfiai kötetek valóban standard információs eszközök minden külföldi érdeklődő számára, a román jogrendszernek és a román jogi irodalomnak a megismeréséhez. A bibliográfia közzététele figyelmeztetés más országnak is arra, hogy az informálásban bekövetkezett lemaradásokat pótolni kell.

NAGY LAJOS

¹ *Bibliographie juridique roumaine. Bibliografie juridică Română. 1968—1973.* Par un groupe de collaborateurs sous la direction de Prof. Dr. Traian IONASCO. Matériaux bibliographiques colligés par Dragoș RUSU coordonnateur de l'ouvrage. București, Editions de l'Académie de la RSR, 1974. 310 p. /Institut de recherches juridiques de l'Académie des Sciences Sociales et Politiques de la République Socialista de Roumaine./

² *Bibliographie juridique yougoslave.* 2. éd. Red. par A. T. BLAGOJEVIĆ. Paris. La Haye, Mouton, 1970. 155 p.

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója — Műszaki szerkesztő: Agócs András
A kézirat nyomdába érkezett: 1976. V. 25 — Terjedelem: 10,5 (A/5) ív
76.3213 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

TARTALOM

<i>Lang, Helmut W.</i> : Der „Cursor Ordinarius”, eine neuaufgefundene Wiener lateinische Zeitung	201
<i>Fenyő István</i> : A Tudományos Gyűjtemény indulása (1817–1818)	211
<i>Kindlovits Kálmán</i> : A szerb Matica Letopis-ának első évtizede	227
<i>Varga László</i> : A sajtó, a könyvtárak és az olvasás szerepe a Heves megyei munkásmozgalomban	244

KÖZLEMÉNYEK

<i>Szelestei N. László</i> : VIII. századi antiphonarium-töredék Sárospatakon	256
<i>Csapodi Csaba</i> : Az Academia Istropolitana egy fönmaradt könyve	262
<i>Barlay Ö. Szabolcs</i> : Egy XVI. századi olasz tudósítás Erdélyről	265
<i>Turányi Kornél</i> : Természettudományi folyóiratirodalmunk kezdetei	270
<i>Miklóssy János</i> : Vajda János és Zilahy Károly kapcsolatáról	272
<i>Ugrin Aranka</i> : „Álom egy könyvtárról”. Áprily Lajos beszéde könyveiről, könyvélményeiről	277

MAGYAR KÖNYVESHÁZ

<i>Borsa Gedeon</i> : Pótlások és kiugazítások a „Régi Magyarországi Nyomtatványok” (RMNy) első kötetéhez III.	281
---	-----

FIGYELŐ

<i>P. Gy.</i> : Sebestyén Géza (1912–1976)	295
<i>Hopp Lajos</i> : Rákóczi-kori hungarica az Ossolineumban	296
<i>Fried István</i> : A Matica srpska százötven éve (Az Országos Széchényi Könyvtár kiállítása)	300
<i>D. Szemző Piroška</i> : Az Osztrák Nemzeti Könyvtár története	302
<i>V. Kovács Sándor</i> : Régi könyvek és kéziratok	307
<i>P. Brestyánszky Ilona</i> : Erdélyi János könyvművész-tipográfus kiállítása	308

SZEMLE

Mikes Kelemen összes művei IV. Az Ifjak Kalauza. Bp. 1974. (<i>k. gy.</i>)	310
Berlász Jenő: A történettudományi tájékoztatás segédkönyvei. Bp. 1975. (<i>V. Kovács Sándor</i>)	311
Külföldi magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok címjegyzéke. I–II. Bp. 1972–1974. (<i>Miklóssy János</i>)	312
Documenta artis Paulinorum I. (<i>V. Kovács Sándor</i>)	313
Rosenstrauch-Königsberg, Edith: Freimaurerei im josephinischen Wien. Wien, 1975. (<i>Kókay György</i>)	313
Kunze, Horst: Geschichte der Buchillustration in Deutschland. Das 15. Jahrhundert. Leipzig 1975. (<i>Soltész Zoltánné</i>)	314
Metzger, M.: La Haggada enluminée I. Leiden, 1973. (<i>Scheiber Sándor</i>)	316
English Literature 1660–1800. A Bibliography of Modern Studies. Vol. V–VI. Princeton, 1972. (<i>Kókay György</i>)	317
Seidel, G.: Bibliographie Bertolt Brecht. Bd. 1. Berlin-Weimar 1975. (<i>Botka Ferenc</i>)	318
Bibliographie juridique roumaine 1968–1973. (<i>Nagy Lajos</i>)	320

TABLE DES MATIÈRES

<i>Lang, Helmut W.</i> : Der „Cursor Ordinarius“, eine neuaufgefundene Wiener lateinische Zeitung. — „Cursor Ordinarius“, un journal latin viennois récemment découvert	201
<i>Fenyő, István</i> : Les débuts de Tudományos Gyűjtemény (Collection Scientifique) (1817—1818)	211
<i>Kindlovits, Kálmán</i> : La première décennie du Letopis de la Matica serbe	227
<i>Varga, László</i> : Le rôle de la presse, des bibliothèques et de la lecture dans le mouvement ouvrier du comitat Heves	244

CONTRIBUTIONS HISTORIQUES

<i>Szelestei N., László</i> : Un fragment d'antiphonaire du XVIII ^e siècle à Sárospatak	256
<i>Csapodi, Csaba</i> : Un livre subsisté de l'Academia Istropolitana	262
<i>Baray Ö., Szabolcs</i> : Une relation italienne du XVI ^e siècle sur la Transylvanie	265
<i>Turálmányi, Kornél</i> : Les débuts de notre littérature périodique d'histoire naturelle	270
<i>Miklóssy, János</i> : Sur la relation de János Vajda et de Károly Zilahy	272
<i>Ugrin, Aranka</i> : „Rêve sur une bibliothèque.“ Les pensées de Lajos Aprily sur ses livres et sur ses impressions de lecteur	277

ANCIENS IMPRIMÉS HONGROIS

<i>Borsa, Gedeon</i> : Suppléments et rectifications au vol. I des Anciens Imprimés de Hongrie (Régi Magyarországi Nyomtatványok) III.	281
---	-----

CHRONIQUE

<i>P. Gy.</i> : Géza Sebestyén (1912—1976)	295
<i>Hopp, Lajos</i> : Une Hungarica de l'époque de Rákóczi à l'Ossolineum	296
<i>Friél, István</i> : Cent cinquante ans de la Matica srpska (Exposition de la Bibliothèque Nationale Széchényi)	300
<i>D. Szemző, Piroška</i> : L'histoire de la Bibliothèque Nationale d'Autriche	302
<i>V. Kovács, Sándor</i> : Anciens livres et manuscrits	307
<i>P. Brestyánszky, Ilona</i> : L'exposition de l'artiste de livre et du typographe János Erdélyi	308

REVUE

Les oeuvres complètes de Kelemen Mikes. Vol. IV. Instruction de la jeunesse. Budapest 1974. (<i>k. gy.</i>)	310
Berlász, Jenő: Les livres auxiliaires de l'information dans la science historique. Budapest 1975. (<i>V. Kovács, Sándor</i>)	311
La liste des journaux et des revues de langue hongroise à l'étranger, vol. I—II. Budapest 1972—1974. (<i>Miklóssy, János</i>)	312
Documenta artis Paulinorum I. (<i>V. Kovács, Sándor</i>)	313
Rosenstrauch-Königsberg, Edith: Freimaurerei im josephinischen Wien. Wien, 1975 (Franc-maçonnerie à Vienne à l'époque de Joseph II.) (<i>Kókay, György</i>)	313
Kunze, Horst: Geschichte der Buchillustration in Deutschland. Das 15. Jahrhundert. Leipzig 1975. (<i>Soltész, Elisabeth</i>)	314
Metzger, M.: La Haggada enluminée I. Leiden, 1973. (<i>Scheiber, Sándor</i>)	316
English literature 1660—1800. A Bibliography of Modern Studies. Vol. V—VI. Princeton, 1972. (<i>Kókay, György</i>)	317
Seidel, G.: Bibliographie Bertolt Brecht. Bd. I. Berlin-Weimar, 1975. (<i>Botka, Ferenc</i>)	318
Bibliographie juridique roumaine 1968—1973 (<i>Nagy, Lajos</i>)	320